

Religijski kapital i religijske nagrade: Istraživanje ekonomije religijskog života

Abstract

Religious life is studied by way suggested by the rational choice theory and the religious capital theory. The basic contentions of the theory on the nature of religious life having to do with an exchange upon a religious market, by firms offering compensators and rewards, and consumers, is considered. In the empirical analysis, it was validated that the independent (religious capital) and dependent (religious rewards of two types) were empirically separate constructs. Cross-sectional analysis of survey data indicated a very strong association between religious capital and institutional and ritual experience rewards within religious life, at a cross-cultural analysis, including Bosnian Muslims, Serbian Orthodox, Slovenian Catholics and US Protestants. The association was confirmed as robust at regression inspection with religious socialization. This extends further support for the empirical validity these novel theories of religious life and extensions of economic analysis into religious life.

Keywords: *religious life, the rational choice theory, the religious capital theory.*

Apstrakt

Religijski život je proučavan na način predložen od strane teorije racionalnog izbora i religijske kapitalne teorije. Osnovne tvrdnje teorije o prirodi religijskog života imaju veze sa razmenom na religijskom tržištu, firmama koje nude kompenzacije i nagrade te potrošačima. U empirijskoj analizi je potvrđeno da su nezavisna varijabla (religijski kapital) i zavisna varijabla (dve vrste religijskih nagrada) bile empirijski razdvojene konstrukcije. Poprečni presek analize ankete ukazuje na veoma jaku vezu između verskog kapitala i institucije i ritualno iskustvenih nagrada u verskom životu, uključujući muslimane u BiH, pravoslavne u Srbiji, katolike u Sloveniji i Američke protestante. Udruženje je potvrdilo koja je povezanost ideja i verske socijalizacije. To daje dalju podršku empirijskoj valjanosti ovih novih teorija o verskom životu.

Ključne riječi: *religijski život, teorija racionalnog izbora, religijska kapitalna teorija.*

¹ Profesor univerziteta u Mariboru, Slovenija. E-mail: sergej.flere@uni-mb.si

Uvod

Socijalno naučno istraživanje je tradicionalno pod dominirajućom ulogom (1) kompenzatorne teorije, koja se odnosi na religiju kao formu kompenzacije za ono što pojedinac ne ostvari u iskustvenom društvenom životu.² (2) Dalje, vera je posmatrana kao latentan, ali moguće odlučujući oblik socijalne integracije, kao i mehanizam koji omogućava saglasnosti u društvu, potčinjavanje individualnih potreba potrebama društva.³ (3) Važan tok misli je onaj koji se odnosio na religiju kao oblik nesavršenog saznanja.⁴ Iako se poslednji često zanemario zbog nedostatka intelektualne finese, empirički je zadržao vrednost čak i u skorijim istraživanjima.⁵ (4) Konačno, snažan tok društvene nauke o religiji je potekao od Freudiansa, koji je religiju smatrao projektom univerzalnog osjećaja krivice među ljudima.⁶ U svim ovim slučajevima, religijski život nije bio pod lupom ekonomskog režima analize.

Međutim, nedavno je istraživanje religije u društvenoj nauci izazvano novim „ekonomskim“ pristupom, proširilo ekonomsku analizu do ovog dela društvenog i psihološkog života. Rodney Stark i William S. Bainbridge počeli su svoj revolucionarni rad *Teorija religije* stavljajući napred aksiom: *Ljudi traže ono što smatraju nagradom, a ibegavaju ono što smatraju troškovima.*⁷ Suština njihovog argumenta je da logika racionalno motivisanog društvenog glumca može i trebala bi biti primenjena i na polju religije. Slično, Stark i Finke tvrde da „[...] religijsko ponašanje – do stepena na kojem se dešava – obično se zasniva na kalkulaciji trošak/povlastice i zbog toga je racionalno ponašanje u istom smislu u kojem je drugo ljudsko ponašanje racionalno“.⁸

Jedan od stubova objašnjenja religije teorijom racionalnog izbora ide nazad do Adama Smitha. U *Bogatstvu naroda* (1776) Smith u prvi plan stavlja ideju da bi odsustvo interferencije i regulacije religije stimulisalo religijsko takmičenje, verski napor 'učitelja' i same religioznosti stanovništva, kao posledica tih napo-

² Kao npr. K. Marx. U njegovoj verziji ideja religijskog izvora kompenzacije za dobrima koje pojedinci ne ostvare u iskustvenom društvenom životu zadržava formu otuđenja. Videti: Kunin, S.D., *Theories of Religion*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006, pp. 68/70.

³ Kao što je to naglasio E. Dirkem. Videti: *Isto*, str. 26/39.

⁴ *Isto*, str. 20/22.

⁵ Flere, S., Klanjšek, R., *Social status and religiosity in Christian Europe*, European Societies, 11 (4), pp. 583/602.

⁶ Videti: Kunin, S.D., *Theories of Religion*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006, pp. 53/61.

⁷ Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987, pp. 27.

⁸ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000, pp. 56.

ra.⁹ Dalje, religija se po Smithu ne posmatra kao javno dobro, već kao roba, kao i sva druga koja je ponuđena, prodana i konzumirana. „Državne plate“ donose „indolenciju“ i lenjost sveštenika.¹⁰ Konačno, Smith je smatrao da je konkurencija crkve sa državom za veći autoritet donela nestabilnost i da bi trebala da nestane. Trebalo bi da postoji samo suveren monopol, „civilne vlasti da štite ljude“. Prećutno, Smith je takođe unapređivao ideju verske slobode i tolerancije.

Racionalni izbor objašnjenja religijskog ponašanja se obično odnosio u vezi sa Smitom na teoriju „religijske ekonomije“. Jedan od temelja ove teorije jeste da religijske grupe mogu biti analizirane kao firme koje postoje u „religijskoj ekonomiji“, koja se sastoji od tržišta sadašnjih i potencijalnih religijskih potrošača i religijskih firmi, preduzeća koja pokušavaju da zadovolje tražnju tržišta.¹¹ Podvučene teoretske pretpostavke su da individualci donose racionalne religijske odluke (tj. oni biraju opcije koje maksimiziraju njihove koristi na osnovu njihovih preferencija, informacija i ograničenja) i njihove religijske preferencije ostaju relativno konstantne tokom vremena, tako da svaka bilo koja promena u verskom ponašanju mora biti rezultat promena u koristima ili troškovima povezanim sa ponašanjem.¹² Na makro nivou, teorija pretpostavlja da tražnja (tj. agregat preferencije) takođe ostaje relativno stabilna te stoga promene u religijskoj potrošnji (tj. religioznost) su rezultat promena u snadbjevanju religije, prije nego u promenama u tražnji.¹³

Prema Heckathornu (autoritetu u oblasti teorije racionalnog izbora), pristup društvenom životu iz pozicije racionalnog izbora je direktno povezan sa neoklasičnom ekonomskom teorijom. Pregledan je širok opseg fenomena u uslovima tržišta. Na primer, sistem braka može biti posmatran kao tržište za parove, u kojima oni sa visoko ocenjenim atributima imaju najveću vrednost na tržištu braka. Slično, sistem statusa može biti posmatran kao tržište za pristup pojedincima sa visoko ocenjenim atributima. Ljudi sa visokim statusom gravitiraju jedan ka drugom, definišući tako visoke slojeve stratifikacionog sistema. Naglasak na modele tržišta iznesen je od strane J. Coleman-a u institucionalni dizajn. Problem je bilo smanjenje bruto domaćeg dohotka koji odlazi u domove

⁹ Videti: Peterson, S.C., *Rational Choice, Religion and the Marketplace: Where Does Smith Fit in?* Journal for the Scientific Study of Religion, 48 (1), 2009, pp. 185.

¹⁰ Peterson, S.C., *Rational Choice, Religion and the Marketplace: Where Does Smith Fit in?* Journal for the Scientific Study of Religion, 48 (1), 2009, pp. 186.

¹¹ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

¹² Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987; Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

¹³ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

domaćinstva samohranih roditelja. On je predložio da se formira mikro tržište u uslugama čuvanja dece. Jedan oblik propasti tržišta - propast bračnog tržišta da bi se obezbedila deca - trebalo je biti rešeno kreiranjem sekundarnog tržište. Tako se racionalni izbor smatra kao teorija primenljiva na sve oblasti društvenog života.

Teorija racionalnog izbora religije smatra da srž religije treba da bude pronađena u *kompensatorima*. Stubovi Starkove originalne teorije, izloženi na deduktivan način bili su: „Kompensatori su pretpostavka nagrade sudeći po objašnjenjima koja nisu prihvatljiva za nedvosmisleni evaluaciju.“¹⁴ „Kompensatori su tretirani od strane ljudi kao da su nagrade.“¹⁵ „Religija se odnosi na sisteme generalnih kompenzatora baziranih na natprirodnim pretpostavkama“,¹⁶ „Verske organizacije su društvena preduzeća čija je primarna svrha da kreiraju, održavaju i razmenjuju natprirodne generalne kompenzatore.“¹⁷

Ali u njegovom skorijem radu, Stark ide iznad svoje originalne pozicije. On definiše religiju kao suočavanje sa natprirodnim, što se odnosi na sile i entitete iznad i izvan prirode, koje mogu promeniti zakone fizike. U potrazi za nagradama, ljudi će nastojati da manipulišu natprirodnim.¹⁸ Međutim, ovo nije koncesija iracionalizmu, jer „ljudi neće pribegavati natprirodnom kada je jeftinija i efikasnija alternativa poznata i dostupna.“¹⁹ Uvijek ostaje u okviru konceptualizacije da ljudi razmenjuju dobra, na tržištu, sa ciljem da se maksimiziraju korist i nagrade, a minimiziraju troškovi. Ali do ovoga dolazi u direktnom ljudskom kontaktu, gde su različiti ukusi za ove robe artikulisani, iako je tražnja za natprirodnim relativno konstantna, dok ponuda varira između monopola i slobodne konkurencije. Monopol dovodi do lenosti za dio verskih firmi, dok konkurencija dovodi do živahnog religijskog života.

Ova teorija je razvijena u Sjedinjenim Američkim Državama i moglo bi se smatrati da reflektuje američku multireligijsku situaciju i američku religiju te stav omiljen religiji, ali sa prevladavajućim pogledom od malog značaja - kojoj denominaciji pojedinac pripada i sa pozitivnim stavom prema postojanju više hrišćanskih grupa. Ispitivanje racionalnog izbora takođe je prvobitno bilo američko. Stoll i Petersen su nedavno testirali jednu od osnovnih tvrdnji teorije, to jeste da će crkve u državi sa višim tenzijama na generalno društvo rasti više,

¹⁴ Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987, pp. 29.

¹⁵ Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987, pp. 33.

¹⁶ Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987, pp. 39.

¹⁷ Stark, R., Bainbridge, W. S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987, pp. 42.

¹⁸ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000, pp. 90.

¹⁹ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000, pp. 120.

proizvedeći više predanih članova, dok će prilagođenije opadati.²⁰ Ovo ima veze sa unutrašnjom konekcijom između članova religijskih grupa koji su zahvalni, u kontrastu sa labavim organizacijama, bez mnogo zahteva i strogoće, i bez mnogo povezanosti među članovima. Međutim, ne radi se o jednostavnom odnosu.²¹ Inverzni odnos između tržišne razmene određenih religijskih grupa bi takođe trebalo biti u pozitivnoj vezi sa obavezama njihovih učesnika, dobavljača koji daju finansijsku podršku svakoj verskoj organizaciji, što bi takođe trebalo biti zamišljeno kao prijatno, donoseći osjećaj završenosti unutrašnje religijske vrednosti.²² Varijacije u religioznosti za vrijeme životnog toka je poznata po tome što je značajna i stavljena je u red sa racionalnim izborom perspektive.²³ Verska preobraćenja su takođe čest fenomen u Sjedinjenim Američkim Državama, u poređenju s drugim razvijenim zemljama. Ovaj fenomen je posmatran takođe i iz ove perspektive.²⁴ Ritualna praksa, uključujući njenu strogoću, je takođe proučavana i usađena u racionalni izbor paradigme.²⁵ Strogoća je zamišljena kao davanje vere pojedincima, što se nagrađuje od strane drugih članova ponašajući se na neki način (formirajući čvrstu grupu u okviru koje članovi trebaju društvenu podršku), kao i ostale vredne nagrade. Na istu temu, razlike između muškarca i žene su naglašene od strane Jacobsa, koji je smatrao da su u religijskim obavezama i ekonomiji ljubavi operacionalizovane kao robe razmena privrženosti, odobravanje i intimnost. Kao takva, muška religijska hijerarhija igra značajnu ulogu u životima ženskih promena kroz kontrolu nad emocionalnim nagradama religijske obaveze.²⁶

Međutim, većina empirijskih istraživanja u ovoj oblasti je fokusirana na testiranje makro-nivoa predloga koji se odnose na to kako nabavka religije u religijskoj ekonomiji utiče na stope religijskih participacija (npr. odlazak u cr-

²⁰ Stoll, Petersen, *Isto*, 2008.

²¹ Hill, J.P., Olson, D., *Market Share and Religious Competition: Do Small Market Share Congregations and their Leaders Try Harder?*, Journal for the Scientific Study of Religion, 48 (4), 2009, pp. 629/649.

²² Peifer, J., *The Economics and Sociology of Religious Giving: Instrumental Rationality or Communal Bonding*, Social Forces, 88 (4), 2010, pp. 1569/1594.

²³ McCullogh, M. E., Enders, C.C., Brion, S.L., Jain, A.R., *Varieties of Religious Development in Adulthood: A Longitudinal Investigation*, Journal of Personality & Social Psychology, 89 (1), 2005, pp. 78/89.

²⁴ Loveland, M.T., *Religious Switching: Preference Development, Maintenance and Change*, Journal for the Scientific Study of Religion, 42 (1), 2003, pp. 147/157.

²⁵ Baker, J.O., *Social Sources of the Spirit: Connecting Rational Choice and Interactive Ritual*, Sociology of Religion, 71 (4), 2010, pp. 432/456.

²⁶ Jacobs, J., *The Economy of Love in Religious Commitment: The Deconversion of Women from Nontraditional Religious Movements*, Journal for the Scientific Study of Religion, 23 (2), 1984, pp. 155/173.

kvu, molitve, čitanje svetog teksta, itd.).²⁷ Mnogo manje pažnje je posvećeno testiranju mikro-nivoa predloga koji su proizašli iz teorije iako oni formiraju osnovu za makro-nivo nagađanja.²⁸ Pogotovo, Iannaccone²⁹ produžujući Beckerovu³⁰ formulaciju ljudskog kapitala, obezbeđuje koncept religijskog kapitala za objašnjenje mikro-nivoa varijacija u religijskoj participaciji, religijske nagrade. Tako, Iannaccone³¹ smatra da što više religijskog kapitala pojedinac ima, više zadovoljstva (povećana korist) će dobiti iz religijskih aktivnosti i kao rezultat, povećaće svoju participaciju. Druge analize ukazuju na direktnu vezu između troškova i religijskih nagrada. Na primer, Lavric i Flere operacionalizovali su spremnost pojedinaca da preuzimaju određene radnje ili da se suzdržavaju od onih hedonističkih, u ime poštovane religije, gde su nagrade oročene u post-humnom kontekstu.³²

Iako je većina istraživanja racionalne teorije izbora bila ograničena na Sjedinjene Američke Države, važan makro-sociološki fenomen koji je moguće objasniti ovom teorijom je masovna promena u religijskoj afilijaciji i promene u okviru dominantne religije u Latinskoj Americi. U skorijim decenijama, važna promena se desila u Latinskoj Americi, u pravcu održavanja harizmatične religije, stavljajući subjekta u direktnu vezu sa Svetim Duhom. Ova promena je povezana sa oštrim rastom pentekostalizma, kao i promene unutar Katoličke crkve i ponovnog rađanja afričke religije. Sve ovo je bio odgovor „aroganciji“ Katoličke Crkve u vezi sa potrebama siromšnih u Latinskoj Americi, čija su

²⁷ Box-Steffensmeier, Janet, M., *An Empirical Test of Iannaccone's Sophisticated Model of Regulated Religious Markets*, *Rationality and Society*, 4(2), 1992, pp. 243/246.; Chaves, M., Cann, D.E., *Regulation, Pluralism, and Religious Market Structure: Explaining Religion's Vitality*, *Rationality and Society*, 4(3), 1992, pp. 272/290.; Iannaccone, L.R., *The Consequences of Religious Market Structure: Adam Smith and the Economics of Religion*, *Rationality and Society*, 3(2), 1991, pp. 156/177.; Finke, R., Guest, A.M., Stark, R., *Mobilizing Local Religious Markets: Religious Pluralism in the Empire State, 1855 to 1865*, *American Sociological Review*, 61, 1996, pp. 203/218.; Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.; Chaves, M., Gorski, P., *Religious Pluralism and Religious Participation*, *Annual Review of Sociology*, 27, 2001, pp. 261/281.

²⁸ Za nedavne izuzetke videti: Lavric, M., Flere, S., *Measuring religious costs and rewards in a cross-cultural perspective*, *Rationality and Society*, 22 (2), 2010, 223/236.

²⁹ Iannaccone, L.R., *Consumption Capital and Habit Formation with an Application to Religious Participation*, Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1984.; Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (3), 1990, pp. 341/350.

³⁰ Becker, G.S., *Human Capital*, New York, National Bureau of Economic Research, 1964; Becker, G.S., *Treatise on the Family*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1981.

³¹ Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (3), 1990.

³² Lavric, M., Flere, S., *Measuring religious costs and rewards in a cross-cultural perspective*, *Rationality and Society*, 22 (2), 2010, pp. 223/236.

stremljenja ranije artikulirana u obliku teologije oslobođenja, koja je potisnuta od strane Vatikana. Rezultat je bio sklad sa ukusom i potrebama siromašnih Latinske Amerike, naročito žena i bolesnih, gde se vernik stavlja u direktnu komunikaciju sa Duhom.³³ Latino-Amerikanci su izabrali religioznost u skladu sa njihovim željama, što je bilo suprotno sa prethodnom monopolističkom ponudom, sada u situaciji religijske slobode, koja prije nije postojala. Svetski rast grupa, kao što su mormoni, adventisti i jehovini svedoci je takođe stavljen u kontekst racionalnog izbora, fokusirajući se na ovu svetsku korisnost članstva u takvim religijskim grupama.³⁴

Analize racionalnog izbora su proširene do shvatanja religijske situacije u drugim delovima sveta, Kina je određena kao „netašica ekonomije“, u stanju ograničenja religijske aktivnosti³⁵, iako verski marketing postoji, ali zadržano.

Na makro nivou analize, Istočna Pravoslavna Evropa nije smatrana za konkurentsko tržište, imajući u vidu restriktivne zakone u oblasti verske organizacije, takođe reklamirane od strane Pravoslavne Crkve.³⁶ Ovo nije kontradiktorno teoriji racionalnog izbora, jer dozvoljava prostor za monopole i kvazi-monopole (izazivanje krize u religijskoj potrošnji na dugi rok, u skladu sa Smitovim klasičnim tvrdnjama), kao i religijski konflikt i tenzija (donoseći verovatni porast religioznosti).³⁷

Naravno, neki autori insistiraju na prerađivanju teorije. Tako, Bankston insistira na razlici između dimenzija racionalnosti, naročito na razlici između individualne i grupne racionalnosti.³⁸ Jerolmack i Porpora prave prigovor, tvrdeći da racionalni izbor, u njegovoj klasičnoj formi počiva na pretpostavci egoizma i dalje tvrdnje da je neadekvatna u objašnjavanju religije, gde bi pojam epistemološke racionalnosti bio prikladniji.³⁹ Međutim, njihov prigovor se ne odnosi na svakodnevne religijske aktivnosti i ponašanja, nego samo na osećanja.

³³ Chesnut, A.R., *Competitive Spirits. Latin America's New Religious Economy*, Oxford, Oxford University Press, 2003.; Gooren, H., *The Religious Market in Nicaragua: the Paradoxes of Catholicism and Protestantism*, *Exchange*, 32, 2003, pp. 340/360.

³⁴ Cragun, R.T., Lawson, R., *The Secular Transition: Seventh Day Adventists, Mormons and Jehovah's Witnesses*, *Sociology of Religion*, 71 (3), 2010, pp. 249/373.

³⁵ Yang, F., *Religion and China under Communism: A Shortage Economy Explanation*, *Journal of Church and State*, 52 (1), 2010, pp. 3/33.

³⁶ Sarkissian, A., *Political Re-establishment in Post-Communist States*, *Journal of Church and State*, 51 (3), 2009, pp. 472/501.

³⁷ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

³⁸ Bankston, C.L., *Rationality, Choice and the Religious Economy: Individual and Collective Rationality Reconsidered*, *Review of Religious Research*, 45 (2), 2003, pp. 155/171.

³⁹ Jerolmack, C., Porpora, D., *Religion, Rationality and Experience: A Response to the New Rational Choice Theory of Religion*, *Sociological Theory*, 22 (1), 2004.

Strategija ovog istraživanja

U ovoj analizi, pošli smo od verskog kapitala kao prediktora (nezavisne varijable), u skladu sa Stark i Finkle-om⁴⁰ koji tvrde da je majstorstvo i vezanost za religijsku kulturu.⁴¹ Verski kapital uključuje poznanje jedne religije, njena učenja, rituale i primenu, kao i njenu implementaciju u društvene mreže i socijalizaciju, naročito onu pimarne prirode. Verski kapital sadrži „inpute za religijske proizvode koji su merljivi i zaista rutinski izmereni od strane istraživača“.⁴² Verski kapital može biti povezan sa, ili bi trebao biti udaljen od verske socijalizacije.⁴³ Pretpostavlja se da je ovaj kapital imovina u religijskom životu, koja će doneti veće povrate, u formi zadovoljstva sa religijskim životom pojedinca, kako u svetovnom, tako i u drugom kontekstu. U prethodnoj religijskoj grupi usluga zadovoljstva su naročito važna.⁴⁴

Varijanta verskog kapitala u okviru teorije racionalnog izbora predviđa da znanje i veština pojedinca – ljudski kapital – povećava kvalitet ekonomskih dobara, pa samim tim i povlastice koje pojedinac dobija učestvovanjem. Tako, Iannaccone⁴⁵ smatra da što pojedinac ima veći verski kapital, on/ona će dobiti više zadovoljstva od verskih aktivnosti. Međutim, iako je predviđanje religijske aktivnosti iz religijskog kapitala proučavano⁴⁶, kritičkoj konstrukciji religijskih nagrada nedostaje učenja i empirijske potvrde. Drugi konstrukt omogućava istinski test, kad ispitujemo participaciju kao zavisnu varijablu (zavisnu od verskog kapitala kao nezavisne varijable).

⁴⁰ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

⁴¹ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000, pp. 120.

⁴² Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, Journal for the Scientific Study of Religion, 29 (3), 1990, pp. 343.

⁴³ Lavric, M., Flere, S., *Measuring religious costs and rewards in a cross-cultural perspective*, Rationality and Society, 22 (2), 2010, pp. 229.

⁴⁴ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000, pp. 120/125.

⁴⁵ Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, Journal for the Scientific Study of Religion, 29 (3), 1990.

⁴⁶ Finke, R., Dougherty, K.D., *The Effects of Professional Training: The Social and Religious Capital Acquired in Seminaries*, Journal for the Scientific Study of Religion, 41(1), 2002, pp. 103/120; Brañas-Garza, P., Neuman, S., *Intergenerational Transmission of Religious Capital: Evidence from Spain*, IZZA Discussion Papers 2183, Institute for the Study of Labor, 2007, (<http://ideas.repec.org/p/gra/paoner/06-02.html>), retrieved 28 Dec., 2010.

Metodologija

Anketa omogućava uvid u presek, ali je ona među-kulturna i obuhvata studente: muslimani u BiH, pravoslavni u Srbiji, katolici u Sloveniji i američki protestanti. Samo te religijske afilijacije su uzete u obzir u ovim analizama. Prikupljanje podataka sprovedeno je 2005. godine.

Uzorak

Istraživanje je zasnovano na anketi univerzitetstkih studenata u četiri različite kulture. Naši ispitanici su bili redovni univerzitetski studenti, primarno u društvenim i humanističkim naukama, iz okoline sa preovladavajućim i tradicionalnim religijama u okruženju: Maribor, Slovenija (N = 470, katolici čine 94% religijski povezanih); Sarajevo, Bosna i Hercegovina (N = 439, muslimani predstavljaju 94% religijski povezanih); Niš, Srbija (N= 427, pravoslavni čine 98% religijski povezanih) i Auburn, Alabama, SAD (N= 450, članovi protestantskih denominacija predstavljaju 72% religijski povezanih). Prosečna starost je bila 20.3 (S.D. = 1.5), i u svim uzorcima prosečna starost je varirala između 20 i 21 godinu.

U svim uzorcima, žene su činile većinu i bilo je potrebno uključiti dovoljan broj muškaraca. Procenat muškaraca je varirao od 34% u Bosni i Hercegovini do 46% u uzorku Alabame.

U ovoj analizi filijale pomenutih religija su proučavane u 4 okoline, omogućavajući još uvek zvučne statističke analize, mnogo iznad norme za male uzorke u svim slučajevima.

Intrumenti i procedure

Korišteni instrument bio je upitnik koji se sastojao iz različitih stavki, koncentrišući se na različite mere religioznosti i moguće korelacije. Popunjavanje upitnika je održano u grupama od 10 do 40 studenata, pod nadzorom istraživačkog tima, i trajalo je oko 40 minuta. Sprovedeno je u proleće 2005. godine. Upitnici su prevedeni sa engleskog na druge jezike i onda ponovo na engleski ili (u slučaju dve bivše Jugoslovenske države sa srodnim jezicima) Slovenski jezik, kako bi moguće greške u prevodu bile izbegnute.

Zavisne varijable

U skladu sa Stark-om i Finke-om⁴⁷ koristi su shvaćene kao korisna, nagrađujuća iskustva religijske usluge i merene su po stavkama: „Religijsku uslugu je teško shvatiti ili jednostavno shvatiti“, „Religijska usluga je dobro planirana ili nije dobro planirana“, „Religijska usluga je korisna ili nije korisna“, „Religijska usluga nije ili jeste utešna“, i „Religijska usluga je dosadna ili zanimljiva“. Suma svih stavki u formi Nagradne Skale Religijske Usluge ukazivala je na Cronbach pouzdanost .91.

Nezavisne varijable

Nezavisna varijabla religijskog kapitala se sastoji od društvenog i religijskog kapitala, kao što je naglašeno od strane Stark-a i Finke-a.⁴⁸ Sadržala je 4 izjave: „Ja često pričam o religijskim problemima sa mojim prijateljima“, „Religijska pitanja su često komentarisana u mojoj porodici“, „Moje znanje o učenjima, pričama i principima moje religije je veoma slabo“ i „Ja imam jake sumnje o učenjima i principima moje religije“. Po pouzdanosti ove 4 stavke predstavljale su Cronbach Alpha .74.

Radi provere stupnja povezanosti nezavisne i zavisne varijable, verska socijalizacija je uzeta kao promenljiva u okviru regresione analize. Verska socijalizacija je posmatrana stavkom „Za vreme mog detinjstva, religioznost je prožimamala porodični život“.

Rezultati

Testirali smo da li su religijske nagrade, zavisna varijabla i religijski kapital, nezavisne varijable, elementi univerzalne konstrukcije religioznosti.

Tabela 1: *Rotirani Faktor Matrix za Religijske Nagrade i Religijski Kapital*

	Faktor	
	Religijske nagrade	Religijski kapital
RS Teško za shvatiti_ Lagano za shvatiti	,721	
RS Nije dobro planirano_ Dobro planirano	,769	
RS Beskorisno_ Korisno	,820	
RS Nije utešno_ Utešno	,792	

⁴⁷ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

⁴⁸ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

	Faktor	
	Religijske nagrade	Religijski kapital
RS Dosadno_ Zanimljivo	,701	,445
Religijska literatura?		,744
Moje znanje o učenjima, pričama i principima moje religije je veoma loše.		,491
Za vreme mog detinjstva, religioznost je bila prožeta u mojoj porodici.		,468
Često pričam o religijskim problemima sa svojim prijateljima.		,613

Faktorska analiza sa Varimax rotacijom ukazala je na 2 komponentna rešenja. Faktor 1 je činio 56%, a faktor 2, 12%. Analiza je demonstrirala da su konstrukcije odvojene, sa nekim prelivanjima, ali bez onih koji su van zajednice. Utvrđeno je da je moguće posmatrati dve konstrukcije kao odvojene, iako to nije uvek rečeno u literaturi, jer je teoretska odvojenost konstrukcija ustanovljena.

Sada ostaje da se demonstrira da li religijski kapital donosi religijske koristi u formi nagrada u dve oblasti posmatranog religijskog života. Povezanost između nezavisne i zavisne varijavle je analizirana za svaku okolinu. Videti Tabelu 2.

Tabela 2: Povezanost između religijskog kapitala i religijske nagrade

Osoba	
Muslimani u BiH	.512**
Pravoslavni u Srbiji	.512**
Katolici u Sloveniji	.465**
Protestanti u Americi	.538**

** Korelacija je značajna na nivou 0,01.

Naša otkrića su u potpunosti u liniji sa našim očekivanjima sa stanovišta racionalnog izbora i teorije religijskog kapitala. Zaista, oni koji su više upoznati sa svojom religijom, njenim učenjima, iskuse rituale njihovog kolektivnog prisustva unutar ovih institucija u većoj meri. U suštini, nema kros-kulturalnih varijacija i povezanosti nisu u potpunosti značajne, ali su neobično visoke.

Proverili smo stepen povezanosti sprovodeći regresionu analizu, uvodeći religijsku socijalizaciju kao kontrolnu varijablu, da bismo videli da li će povezanost maskirati druge uticaje, one koji dolaze iz porodične socijalizacije, generalno poznate kao moćan faktor u formaciji ličnosti i religioznosti.⁴⁹

⁴⁹ D'Onofrio, B.M., Eaves, L.J., Murrelle, L., Maes, H.H., Spilka, B., *Understanding biological and social influences on religious affiliation, attitudes and behavior: A behavior-genetic perspective*, Journal of Personality, 67(6), 1999; Bengtson, V.L., Copen, C., Putney, N.M., Silverstein, M., A

Tabela 3: Regresiona analiza zadovoljstva verskom službom

	Beta Verski kapital	Beta Verska socijalizacija	R ²
Muslimani u BiH	.476**	.077	26.8%
Pravoslavni u Srbiju	.386**	.250**	30.3%
Katolici u Sloveniji	.379**	.175**	22.9%
Protestanti u Americi	.485**	.109**	29.8%

** Beta je značajna na nivou 0.01.

U svim slučajevima, religijski kapital zadržava puno značenje u predviđanju religijskih nagrada. Među Muslimanima u BiH, gde je religijska socijalizacija bila najviša i visoka kroz uzorak, ova varijabla je imala malu važnost.

Zaključak i ograničenja

Naše istraživanje je pokazalo da je moguće i korisno proučavati i meriti religijski kapital. Dva konstrukta su operacionalizovana tako da se izbegne svaka cirkularnost. Nismo suzili konstrukciju religijskog kapitala na privatni religijski kapital (religijsko znanje), kao što je predloženo od strane Iannaccone⁵⁰, kao što se nije pokazalo da je to u potpunosti odvojeno od religijskih nagrada kao faktorske analize. Naša konstrukcija je bila u skladu sa Starkom i Finke-om.⁵¹ Nagrade su koncipirane kao dobitak od religijske usluge, a ne kao pusto učestvovanje, koje nije prepoznato u istraživanju uz jedan izuzetak.⁵² Ova vrsta pristupa omogućila je testiranje pretpostavke maksimiranja ponašanja ne samo na nivou religijske organizacije, nego takođe i na nivou religijskog ponašanja individualnih društvenih glumaca. Religijska socijalizacija je ostala relevantna u svim okolinama u predviđanju religijskih nagrada, zadovoljstva kolektivnim ritualom, sa jednim izuzetkom. Specifično, religijski kapital povećava religijsku korist, podržavajući argument da se religijski kapital može tako posmatrati kao značajna konstrukcija u analizi religijskog života i kao produžetak ekonomske

Longitudinal Study of the Intergenerational Transmission of Religion, International Sociology, 24 (3), 2009, pp. 325/345.

⁵⁰ Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, Journal for the Scientific Study of Religion, 29 (3), 1990.

⁵¹ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

⁵² Lavric, M., Flere, S., *Measuring religious costs and rewards in a cross-cultural perspective*, Rationality and Society, 22 (2), 2010.

analize, u skladu sa Stark-om and Finke-om. Ovo dovodi do neke dalje podrške generalnoj ideji ljudi kao racionalnih aktera u svim sferama aktivnosti.⁵³

Naši ispitanici u uzorku su bili studenti. Flere i Lavrič saznali su da u kros-kulturalnoj analizi studenti predstavljaju dobar, mada ne uvijek savršen predstavnik generalne populacije.⁵⁴ Tako da postoji određena mogućnost produživanja ovih pronalazaka na generalnu populaciju.

Literatura

1. Baker, J.O., *Social Sources of the Spirit: Connecting Rational Choice and Interactive Ritual*, *Sociology of Religion*, 71 (4), 2010.
2. Bankston, C.L., *Rationality, Choice and the Religious Economy: Individual and Collective Rationality Reconsidered*, *Review of Religious Research*, 45 (2), 2003.
3. Becker, G.S., *Human Capital*. New York, National Bureau of Economic Research, 1964.
4. Becker, G.S., *Treatise on the Family*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1981.
5. Bengtson, V.L., Copen, C., Putney, N.M., Silverstein, M., *A Longitudinal Study of the Intergenerational Transmission of Religion*, *International Sociology*, 24 (3), 2009.
6. Box-Steffensmeier, J.M. *An Empirical Test of Iannaccone's Sophisticated Model of Regulated Religious Markets*, *Rationality and Society*, 4(2), 1992.
7. Brañas-Garza, P., Neuman, S., *Intergenerational Transmission of Religious Capital: Evidence from Spain*, IZZA Discussion Papers 2183, Institute for the Study of Labor, 2007. (<http://ideas.repec.org/p/gr/paoner/06-02.html>, retrieved 28 Dec., 2010).
8. Chaves, M., Cann, D.E., *Regulation, Pluralism, and Religious Market Structure: Explaining Religion's Vitality*, *Rationality and Society*, 4(3), 1992.
9. Chaves, M., Gorski, P., *Religious Pluralism and Religious Participation*, *Annual Review of Sociology*, 27, 2001.
10. Cragun, R.T., Lawson, R., *The Secular Transition: Seventh Day Adventists, Mormons and Jehovah's Witnesses*, *Sociology of Religion*, 71 (3), 2010.

⁵³ Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.

⁵⁴ Flere, S., Lavrič, M., *On the validity of cross-cultural social studies using student samples*, *Field Methods*, 20 (4), 2008, pp. 399/412.

11. Chesnut, A.R., *Competitive Spirits. Latin America's New Religious Economy*, Oxford, Oxford University Press, 2003.
12. D'Onofrio, B.M., Eaves, L.J., Murrelle, L., Maes, H.H., Spilka, B., *Understanding biological and social influences on religious affiliation, attitudes and behavior: A behavior-genetic perspective*, *Journal of Personality*, 67(6), 1999.
13. Finke R., Guest, A.M., Stark, R., *Mobilizing Local Religious Markets: Religious Pluralism in the Empire State, 1855 to 1865*. *American Sociological Review*, 61, 1996.
14. Finke, R., Dougherty, K.D., *The Effects of Professional Training: The Social and Religious Capital Acquired in Seminaries*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(1), 2002.
15. Flere, S., Klanjšek, R., *Social status and religiosity in Christian Europe*, *European Societies*, 11 (4).
16. Flere, S., Lavrič, M., *On the validity of cross-cultural social studies using student samples*, *Field Methods*, 20 (4), 2008.
17. Gooren, H., *The Religious Market in Nicaragua: the Paradoxes of Catholicism and Protestantism*, *Exchange*, 32, 2003.
18. Heckathorn, D., *Rational choice*, in: *Encyclopedia of Social Theory*, ed. by George Ritzer, Thousand Oaks CA, SAGE, 2005.
19. Hill, J.P., Olson, D., *Market Share and Religious Competition: Do Small Market Share Congregations and their Leaders Try Harder?*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48 (4), 2009.
20. Iannaccone, L.R., *Consumption Capital and Habit Formation with an Application to Religious Participation*, Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1984.
21. Iannaccone, L.R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (3), 1990.
22. Iannaccone, L.R., *The Consequences of Religious Market Structure: Adam Smith and the Economics of Religion, Rationality and Society*, 3(2), 1991.
23. Jacobs, J., *The Economy of Love in Religious Commitment: The Deconversion of Women from Nontraditional Religious Movements*, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 23 (2), 1984.
24. Jerolmack, C., Porpora, D., *Religion, Rationality and Experience: A Response to the New Rational Choice Theory of Religion*, *Sociological Theory*, 22 (1), 2004.
25. Kunin, S.D., *Theories of Religion*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006.
26. Lavric, M., Flere, S., *Measuring religious costs and rewards in a cross-cultural perspective*, *Rationality and Society*, 22 (2), 2010.

27. Loveland, M.T., *Religious Switching: Preference Development, Maintenance and Change*, Journal for the Scientific Study of Religion, 42 (1), 2003.
28. McCulloch, M.E., Enders, C.C., Brion, S.L., Jain, A.R., *Varieties of Religious Development in Adulthood: A Longitudinal Investigation*, Journal of Personality & Social Psychology, 89 (1), 2005.
29. Jared, P., *The Economics and Sociology of Religious Giving: Instrumental Rationality or Communal Bonding*, Social Forces, 88 (4), 2010.
30. Peterson, S.C., *Rational Choice, Religion and the Marketplace: Where Does Smith Fit in?* Journal for the Scientific Study of Religion, 48 (1), 2009.
31. Sarkissian, A., *Political Re-establishment in Post-Communist States*, Journal of Church and State, 51 (3), 2009.
32. Stark, R., Bainbridge, W.S., *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing, 1987.
33. Stark, R., Finke, R., *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*, Los Angeles, University of California Press, 2000.
34. Stoll, L.C., *Church Growth and Decline: A Test of a Market Based Approach*, Review of Religious Research, 49 (3), 2008.
35. Yang, F., *Religion and China under Communism: A Shortage Economy Explanation*, Journal of Church and State, 52 (1), 2010.